

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.077 у Хмельницькому
університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова
29000, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8

В І Д Г У К

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента ФІГУРСЬКОГО В.М.
на дисертацію **БАРАБАНОВОЇ ДІАНИ АНАТОЛІЇВНИ** на тему
**«НАДАННЯ ДОКАЗІВ ПІДОЗРЮВАНИМ (ОБВИНУВАЧЕНИМ)
ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності теми дисертації. Дисертаційне дослідження Барабанової Д. А. присвячено комплексному аналізу надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) як специфічного способу реалізації права на захист у кримінальному провадженні. Обрана тематика є безумовно актуальною з огляду на низку чинників: 1) потребу забезпечення реальної, а не декларативної змагальності та рівності сторін у кримінальному провадженні; 2) доктринальну і практичну проблемність меж участі сторони захисту у кримінальному процесуальному доказуванні; 3) неоднозначність правозастосування в частині допустимості відомостей, отриманих та наданих стороною захисту, зокрема, підозрюваним (обвинуваченим); 4) необхідність системного узгодження національного кримінального процесуального законодавства з вимогами ст. 6 Європейської конвенції прав людини та підходами ЄСПЛ, а також уніфікації судової практики відповідно до правових позицій Верховного Суду.

Важливо підкреслити, що в умовах сучасного кримінального судочинства (посилення гарантій прав людини, підвищення ролі судового контролю, формування стандартів належної правової процедури) питання надання доказів як активної форми захисту набуває особливого значення, оскільки без достатніх гарантій для збирання та надання доказової інформації право на захист зводиться до пасивного реагування на позицію сторони обвинувачення. З огляду на вказані аргументи є усі підстави погодитися із вибором теми дисертаційного

дослідження «Надання доказів підозрюваному (обвинуваченому) як спосіб захисту у кримінальному провадженні» як безумовно актуального для теорії кримінального процесу та практики здійснення кримінального провадження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова проблема, дослідити і вирішити яку поставила собі за мету дисертантка, чітко визначена. Такою метою авторка визначила отримання нових науково обґрунтованих висновків та положень щодо реалізації підозрюваному (обвинуваченому) права на надання доказів як способу захисту у кримінальному провадженні, а також розробка наукових рекомендацій, формулювання пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування у цій частині. Для досягнення поставленої мети визначено вісім завдань, зокрема: 1) визначити сутність права на захист та його місце у структурі процесуального статусу підозрюваного (обвинуваченого); 2) на основі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства України виявити форми надання доказів підозрюваному (обвинуваченому) у кримінальному провадженні; 3) визначити поняття, зміст та види показань підозрюваного (обвинуваченого) як процесуального джерела доказів; 4) розкрити порядок надання підозрюваному показань та пояснень під час досудового розслідування, а обвинуваченого – під час судового розгляду; 5) визначити зміст засади свободи від самовикриття та її роль у регулюванні права на захист у кримінальному провадженні; 6) з'ясувати сутність та значення надання речей і документів для доказової діяльності сторони захисту; 7) розкрити порядок надання підозрюваному (обвинуваченому) речей і документів у стадії досудового розслідування та судових стадіях кримінального провадження; 8) узагальнити результати дослідження, запропонувати зміни та доповнення до кримінального процесуального законодавства України.

Слід відзначити, що структура роботи побудована відповідно до поставлених завдань, яким також відповідають і положення, що викладені

авторкою у висновках. Констатую, що мета роботи в цілому досягнута, а поставлені завдання успішно виконані дисертанткою.

Викладення матеріалу в дисертації є послідовним, чому сприяло коректне визначення об'єкта та предмета дослідження, логічне структурування змісту дисертації. Рухаючись від загального до конкретного, авторка у розділі 1 дослідила місце права на захист у структурі процесуального статусу підозрюваного (обвинуваченого), його структуру, а також сутність та форми надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) у кримінальному провадженні. Зазначена база дала можливість дисертантці у розділах 2 і 3 розкрити особливості надання підозрюваним (обвинуваченим) вербальних відомостей (показань, пояснень), а також речей і документів в окремих стадіях кримінального провадження.

Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод наукового пізнання соціальних явищ. Також у дисертації використовувалися загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема: аналіз, синтез, узагальнення, функціональний, порівняльно-правовий, історико-правовий, догматичний, статистичний, соціологічний методи, метод моделювання. Поєднання зазначених методів забезпечило повноту розроблення теми дослідження і достовірність отриманих результатів. Використана кількість актів законодавства, судової практики, наукової літератури, виданої як в Україні, так і за її межами є доволі великою (усього 368 найменувань, з яких 80 – іноземною мовою), що також забезпечило обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Результати дослідження (висновки, пропозиції та рекомендації) обґрунтовуються в роботі з урахуванням тенденцій правозастосовної практики, у тому числі на основі вивчення окремих судових рішень, правових позицій, висловлених у постановках Верховного Суду, практики Європейського суду з прав людини, а також результатів опитування 160 респондентів (16 суддів, 15 прокурорів, 34 адвокати, 48 слідчих, дізнавачів, оперативних працівників, 47 науково-педагогічних працівників).

Таким чином, дисертантка у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, уміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та правозастосовну практику, коректно полемізувати з іншими науковцями, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки, що свідчить про високий рівень фахової підготовки та глибоку обізнаність з теоретичними і практичними проблемами досліджуваної проблематики.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу у наукових публікаціях. Опонована дисертація є першим у вітчизняній кримінальній процесуальній науці спеціальним дослідженням, в якому комплексно, з урахуванням практики ЄСПЛ та правових позицій ВС розглянуто надання підозрюваним (обвинуваченим) доказів як спосіб захисту у кримінальному провадженні. В дисертації сформульовано низку науково-обґрунтованих положень, висновків і пропозицій, що мають значення як для процесуальної науки, так і для правозастосовної діяльності.

У межах здійсненого дослідження отримано результати, що мають наукову новизну. Зокрема,

- *уперше:*

1) обґрунтовано необхідність розгляду об'єктивного і суб'єктивного права на захист у кримінальному провадженні: об'єктивне право на захист є елементом регулятивних кримінальних процесуальних відносин і є системою загальнообов'язкових правил поведінки, які гарантують кожній особі, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, можливості для відстоювання своїх прав, свобод та законних інтересів у кримінальному провадженні; суб'єктивне право на захист – це вже можливість конкретної особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, використовувати ці правові приписи для захисту від підозри, обвинувачення або кримінального переслідування в іншій формі, що є елементом охоронних кримінальних процесуальних відносин;

2) обґрунтовано необхідність забезпечення єдності юридичної термінології для позначення одних і тих самих понять як в різних за юридичною силою нормативно-правових актах, так і в межах одного нормативно-правового акта, зокрема, в частині використання терміну «надання доказів», вжитого в Конституції України, у кримінальному процесуальному законодавстві;

3) визначено іманентні ознаки поняття «надання доказів», на основі яких запропоновано його авторське визначення: надання доказів – це передання органам, які здійснюють кримінальне провадження, речей, документів, вербальних відомостей, що реалізується учасниками кримінального провадження та іншими суб'єктами з власної ініціативи або на вимогу уповноважених органів чи службових осіб з метою відстоювання власних інтересів або інтересів інших учасників та/або встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження;

4) визначено два шляхи надання доказів підозрюваним (обвинуваченим):
1) безпосередньо – шляхом особистого надання доказів слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді або суду (надання показань, речей, документів);
2) опосередковано – через свого захисника або шляхом забезпечення явки до суду інших осіб – носіїв доказової інформації (наприклад, забезпечення явки до суду свідків сторони захисту, які нададуть відповідні показання);

удосконалено:

1) підхід до розуміння змісту права на захист, яке включає надання особі можливості бути негайно і детально поінформованою про характер і причини підозри, обвинувачення, захищати себе особисто та/або користуватися правничою допомогою захисника, брати участь у процесі доказування, зокрема, збирати і надавати докази, реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України, а також вчиняти інші дії, що не заборонені КПК України і не порушують права, свободи та законні інтереси інших осіб;

2) дефініцію поняття «свобода від самовикриття», під яким пропонується розуміти гарантований законодавством України та міжнародними нормативно-правовими актами елемент права на захист, що полягає у наданні особі

можливості самостійно, вільно вирішувати, чи надавати органам, які здійснюють кримінальне провадження, відомості, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами, можуть викривати особу у вчиненні кримінального правопорушення, порушення якого є істотним порушенням прав людини і спричиняє недопустимість отриманих доказів;

3) класифікацію показань підозрюваного (обвинуваченого) за різними критеріями: а) залежно від стадії кримінального провадження – показання, надані в стадії досудового розслідування (показання підозрюваного) і показання, надані в судовому провадженні (показання обвинуваченого); б) залежно від відношення до інкримінованого правопорушення – обвинувальні (зізнання) і виправдувальні; в) залежно від відповідності змісту показань підозрюваного (обвинуваченого) реальній дійсності – правдиві (достовірні) і неправдиві (недостовірні), які у свою чергу можуть бути помилковими або завідомо неправдивими (обмова, самообмова); г) залежно від джерела сприйняття – показання на основі власного сприйняття і показання з чужих слів;

4) підхід до диференціації пояснень підозрюваного (обвинуваченого): а) ті, в яких він викладає свою думку, ставлення щодо певних дій; б) ті, в яких він під час слідчих (розшукових) чи судово-слідчих дій надає відомості, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження (саме цей вид пояснень має доказове значення, будучи складовою частиною документа (протоколу слідчої (розшукової) дії) як процесуального джерела доказів);

набули подальшого розвитку:

1) позиція про те, що вітчизняне кримінальне судочинство є занадто формалізованим в частині жорсткого регулювання системи процесуальних джерел доказів, які можуть використовуватись у кримінальному провадженні, що призводить до можливості визнання доказів за критерієм неналежного джерела недопустимими, та ідея про запровадження відкритого переліку процесуальних джерел доказів;

2) підхід, відповідно до якого як під час досудового розслідування, так і в судовому провадженні підозрюваний (обвинувачений) може надавати вербальні

відомості у формі: а) показань (якщо вони надаються під час допиту або одночасного допиту декількох осіб); б) пояснень (якщо вони надаються в процесі інших слідчих (розшукових) або судово-слідчих дій;

3) думка, відповідно до якої сторона захисту повинна мати можливість збирати речі і документи, що можуть мати доказове значення, шляхом вчинення будь-яких дій, що не заборонені чинним законодавством і не порушують права інших осіб (керуючись принципом «дозволено все, що не заборонено законом»); у такому випадку єдиним критерієм, відповідно до якого має визначатись допустимість доказів, зібраних стороною захисту, має бути дотримання прав інших осіб;

4) підхід, відповідно до якого примусове отримання біологічних зразків від підозрюваного (обвинуваченого) не повинно автоматично розглядатись як порушення свободи від самовикриття; під час вирішення цього питання повинна враховуватись низка факторів: ступінь застосованого примусу, його характер і виправданість за конкретних обставин, ризики для життя і здоров'я підозрюваного (обвинуваченого), спосіб проведення процедури відібрання зразків, завдання фізичного болю та психічних страждань під час медичного втручання, наявність доступного медичного нагляду тощо.

Наукове дослідження, проведене Барабановою Д. А., має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Наведені дисертанткою висновки, положення та пропозиції можуть бути використані у практичній діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, адвокатів під час забезпечення права підозрюваного (обвинуваченого) на надання доказів, а також для удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України. За результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо удосконалення правового регулювання права на захист та права на надання доказів у кримінальному провадженні, які узагальнено у Додатку Г.

Основні результати дисертації Барабанової Д. А. відображені у 3 наукових статтях у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, з

яких 1 – англійською мовою, а також у восьми тезах доповідей на наукових конференціях, з яких 1 у співавторстві із науковим керівником.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, у достатньому обсязі відображені в анотації до дисертації, зміст якої відповідає встановленим вимогам. Текст дисертації викладено у науковому стилі, літературною державною мовою.

Оцінка відсутності / наявності порушення академічної доброчесності.

У дисертації звернення здобувачки до ідей, думок інших науковців містять посилання на відповідні джерела. Порушень академічної доброчесності у тексті дисертації офіційним опонентом не виявлено.

Оформлення дисертації здійснене відповідно до вимог, передбачених наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40, і не викликає зауважень.

У загальному позитивно оцінюючи дисертацію, видається за необхідне висловити й окремі зауваження, рекомендації та вказати на дискусійні положення і висновки.

1. На с. 112–113 роботи дисертантка зазначає, що ЄСПЛ у своїй практиці надає автономне тлумачення поняттю «показання», поширюючи його на будь-які твердження, які робить підозрюваний під час процесуальних дій. Водночас, в інших положеннях дисертації, зокрема й тих, які винесені у наукову новизну, показання і пояснення розмежовуються. Зокрема на с. 26 та висловлено підхід, відповідно до якого як під час досудового розслідування, так і в судовому провадженні підозрюваний (обвинувачений) може надавати вербальні відомості у формі: а) показань (якщо вони надаються під час допиту або одночасного допиту декількох осіб); б) пояснень (якщо вони надаються в процесі інших слідчих (розшукових) або судово-слідчих дій. Відповідно, постає питання, чи не суперечить запропонований авторкою підхід тлумаченню поняття «показання» ЄСПЛ.

2. На с. 120–121 дисертантка розмірковує над можливістю проведення прямого і перехресного допиту обвинуваченого. Зазначена ідея цікава, але водночас, дискусійна, адже щодо допиту обвинуваченого законодавець наразі

взагалі не передбачає використання термінів «прямий» і «перехресний». Відповідно до чинного КПК України допит обвинуваченого починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Тому ідея щодо проведення допиту обвинуваченого прокурором за правилами прямого допиту, а захисником – за правилами перехресного допиту потребує додаткової аргументації, зокрема, в частині меж можливого використання навідних запитань стороною захисту.

3. На с. 143–145 авторка піднімає досить складне і дискусійне питання про те, чи можуть суди робити так звані «негативні висновки», виходячи з мовчання обвинуваченого, тобто, чи можна мовчання використати проти особи. При цьому зроблено висновок, що під час вирішення питання щодо вимоги від підозрюваного (обвинуваченого) пояснень певних обставин, у кожному конкретному випадку слід з'ясувати, чи достатньо вагомими є надані стороною обвинувачення докази для того, щоб потребувати відповіді. У зв'язку з цим, на мій погляд, доречно було б запропонувати більш чіткий алгоритм вирішення такої ситуації для суду, який би синхронізував практику ЄСПЛ з українськими процесуальними стандартами, забезпечував гарантії права на свободу від самовикриття і, відповідно, права на справедливий суд.

Разом з тим, слід відзначити, що висловлені офіційним опонентом зауваження і побажання мають дискусійний, рекомендаційний, уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновки:

1. Дисертація Барабанової Діани Анатоліївни на тему «Надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) як спосіб захисту у кримінальному провадженні» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності мають значення для розвитку концептуальних основ забезпечення права на захист та права на надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) у кримінальному провадженні.

2. Зміст дисертації Барабанової Д. А. відповідає заявленій спеціальності 081 Право.

3. Дисертація Барабанової Д. А. виконана і оформлена відповідно до вимог, передбачених Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502), та Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

4. Здобувачка Барабанова Діана Анатоліївна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент
доцент кафедри кримінального
процесу і криміналістики
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент

Володимир ФІГУРСЬКИЙ